

Il rumantsch en il Grischun rumantsch e tudestg tenor ils sondadis da la SSR/RTR (part3)

DA GION GIACHEN FURER

■ **Las dumbraziuns dal pievel sa reptan mintga 10 onns e resguardan l'entira Svizra. Ellas na pon betg satisfar cumplainmain als basegns dal rumantsch, ch'èn vaira specifics pervi da la situaziun dals Rumantschs resp. da l'intschess rumantsch (bilinguitad, scola, etc.).** Ins dispona dentant dals sondadis che la SSR/RTR realisescha quasi mintg'onn davart il public rumantsch en il Grischun rumantsch e tudestg. Quests sondadis cumpiglian dapi l'entschatta dals onns 1990 era dumondas pertutgant l'enconuschientscha ed il diever dal rumantsch, furneschan pia datas che cumpletteschan e precisieschan il maletg statistic dal rumantsch, schebain mo en las regiuns numnadas. Per incumbensa dal chantun Grischun èn ils resultats dal sondadi dal 1992 era vegnids analisads pli detagliadamain (Furer 1994).

Sondadis na furneschan naginas datas absolutas, plitost dimensiuns relativs. Ils sondadis telefonics da la SSR concernan ina populaziun definida in pau autramain ch'èn las dumbraziuns (p. ex. areguard ils possessurs da residenzas secundaras). Plinavant intervistescha la SSR mo persunas d'almain 15 onns – per quella raschun vegnan preschentadas en quest chapitel era per las dumbraziuns mo las datas da las classes da vegliadetgna concernentas. Tut en tut e cun la duida prudientscha èsi dentant pussaivel da far cumparegliaziuns approximativas.

Il 1992 ha la SSR tschentà las suandantas dumondas: «Chapis Vos, discurreis Vos, scrivais Vos rumantsch?» L'onn 2003 han ins agiuntà tranter auter las dumondas: «Legiais Vos rumantsch?» e «È il rumantsch Vossa lingua materna?» La segunda dumonda è formulada sapientivamain uschia che la persuna intervistada po responder «gea», era sch'il rumantsch è mo ina da sias linguas maternas.

Sco quai ch'i vegn constatà en ils auters chapitels, mussa la cumparegliaziun tranter las duas davosas dumbraziuns cleramain ina regressiun generala dal rumantsch, era sche la lingua ha fatg progress absolut e relativ per la comunicaziun a la lavur (per part era per la comunicaziun en scola).

La cumparegliaziun interna tranter ils sondadis da la SSR percenter mussa bain pitschnas variaziuns, ma en nagin cas ina tendenza generala ad ina diminuziun dal rumantsch. Ils resultats dal 2003 èn anzi en total pli favuraivels che quels dal 1992 u che la media dals sondadis 1992–2000.

Dumbraziuns e sondadis na sa cuntradin tuttavia betg, anzi, els sa cumpletteschan per dar in maletg differenzià d'ina realitad ch'è fitg complexa, tant dal puntg da vista regional u sectorial sco en ses svilup tranter il 1990 ed il 2000 (dumbraziuns) resp. il 1992 ed il 2003 (sondadis), e pli lunsch dapi il 1800. En la furma la pli flaiuva, quella dal simpel chapir, sa mantegna l'enconuschientscha dal rumantsch il meglier, resp. sa smi-

nuescha mo fitg plaun. Sch'ins considerescha il discurren en general (vul dir senza limitaziun da domena), vai a lunga vista gia mender, schebain che las cifras dal 2003 èn in pau pli favuraivlas che quellas dal 1992. A l'autra extremitad da la scala han ins lura la dumonda tschentada en la dumbraziun pertutgant la lingua dumagnada il meglier, che mesira il coc qualitativ da la populaziun che discurre rumantsch – cun resultats che na documenteschan statisticamain nagut auter ch'ina catastrofa per la lingua.

16 punts procentuals sut il pertschient d'avant 200 onns

Prendend l'emprim il Grischun rumantsch e tudestg ensemen, constatesch'ins ch'il rumantsch vegn chapì tant il 1992 sco era il 2003 da 42% da la populaziun concernenta. Quai è «pir» circa 16 punts procentuals sut il pertschient stimà da Rumantschs en la populaziun (notabene: inclus ils uffants) da quests dus intschess avant 200 onns. Pli pretensiusa che la dumonda vegn e pli fitg che las cifras sa diminueschan: sco lingua discurren en general (sondadis) cuntanscha il rumantsch l'onn 2003 35% (1992 34%); sco lingua materna (mo sondadi 2003) 24%; sco lingua discurren cun la famiglia (dumbraziuns) l'onn 2000 21% (1990 23%); sco meglra lingua (dumbraziuns) l'onn 2000 15% (1990 18%). Sco quai ch'ins spetga atgnamain da vesair per ina lingua en la situaziun dal rumantsch, mus-

sa il sondadi 2003 ch'il rumantsch sco lingua chapida è pli derasà en la generaziun media e veglia. Surprendentamain constatesch'ins gist il cuntrari per la lingua materna: là cuntanscha il rumantsch il meglier resultat tranter ils giuvens da 15 a 24 onns.

En il Grischun tudestg senza Cuira è la derasaziun dal rumantsch sco suonda: chapir 20% (17%), discurren 14% (11%), lingua materna (mo sondadi 2003) 7%, lingua discurren cun la famiglia 4% (4%), meglra lingua 2% (3%). Per Cuira èn las cifras correspundentas: chapir 31% (27%), discurren 24% (20%), lingua materna 15%, lingua discurren cun la famiglia 10% (11%), meglra lingua 6% (8%). I fiss interessant da pudair distinguer, en la populaziun che chapescha u discurren en general rumantsch, tgi ch'è oriundamain rumantsch (inclus ils descendents d'emigrants) e tgi ch'è indigen ed ha emprendi rumantsch. Deplorablmain na permettan las datas recaltgadas betg quai. Il fatg remartgabel è en mintga cas quel che las dumondas davart il chapir ed il discurren cuntanschan resultats talmain auts – e creschints –, entant ch'il rumantsch sa diminuescha (qua bain tar ils emigrants e lur descendents) sco lingua discurren cun la famiglia e sco meglra lingua.

En l'intschess tradiziunalmain rumantsch (TR), nua che mintga dumonda avess dà avant 200 onns ina derasaziun da 100% u quasi per il rumantsch, cuntanschan ils sondadis dal

2003/1992 resp. las dumbraziuns dal 2000/1990 ils resultats suandants: chapir (2003) 71% (1992: 70%), discurren 64% (60%), lingua materna 47%, lingua discurren cun la famiglia (2000) 42% (1990: 47%), meglra lingua 32% (38%).

Tut tenor il lieu è la situaziun dal rumantsch fitg differenta. Per motivs da represchentativitad n'astgan las datas dals sondadis betg vegnir repartidas tenor regiuns u gruppas memia pitschnas. En quest chapitel vegn il TR pia sutdividi en mo 6 grondas regiuns, numnadamain ils intschess da diever dals tschingt idioms, cun ina sutdivisiun supplementara da l'intschess dal sursilvan tranter la Surselva ed il Plaun. Per orientaziun vegnan preschentadas per part era cifras pertutgant Gliion e San Murezzan, perquai che questas duas vischnancas sa distinguan da lur curn en fatgs da scola (instrucziun tudestga cun rumantsch mo sco rom).

Quai che pertutga il svilup che sa mussa en ils sondadis tranter il 1992 ed il 2003 tanschi qua da menziunar ch'il rumantsch ha per part pers terren suletamain en l'intschess dal sursilvan ed en il Plaun. En tut las autras regiuns ha el plitost augmentà in pau sia derasaziun, quai che pudess vegnir quintà sco in effect d'in lev meglierament da sia posiziun sociala ed uffiziala.

Gion Giachen Furer, La situaziun actuala dal rumantsch. Enquista da struttura da la Svizra, Uffizi federal da statistica, ISBN: 3-303-01203-2

Il rumantsch en il Grischun rumantsch e tudestg

